

INKLYUZIV TA’LIMDA MAHSUS PEDAGOG (DEFEKTOLOG)NING SAMARADORLIGI VA O’RNI

Tuxtaoxunova Guzaloy Toxirjon qizi

Andijon viloyati Jalaquduq tumani 62-DIUMda maxsus pedagog

Annotatsiya: *Mazkur maqolada inklyuziv ta’lim tizimida maxsus pedagog (defektolog)ning tutgan o’rni, kasbiy faoliyati va uning ta’lim samaradorligiga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo’lgan bolalarni umumiy ta’lim muassasalariga muvaffaqiyatli integratsiya qilishda defektologning pedagogik, psixologik va ijtimoiy funksiyalari tahlil qilingan.*

Kalit so’zlar: *inklyuziv ta’lim, maxsus pedagog, defektolog, individual yondashuv, ta’lim samaradorligi, korreksion ish.*

Kirish

Bugungi kunda dunyo miqyosida inklyuziv ta’lim g’oyasi ta’lim siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Inklyuziv ta’lim — bu alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo’lgan bolalarning jismoniy yoki psixik holatidan qat’i nazar, umumiy ta’lim muassasalarida teng sharoitlarda ta’lim olish huquqini ta’minlashga qaratilgan tizimdir. Ushbu jarayonda maxsus pedagog (defektolog) muhim o’rin egallaydi.

Maxsus pedagog (defektolog) tushunchasi:

Maxsus pedagog (defektolog) — rivojlanishida turli nuqsonlari mavjud bo’lgan bolalar bilan ishlashga ixtisoslashgan mutaxassis bo’lib, ularning bilish jarayonlarini rivojlantirish, ijtimoiy moslashuvini ta’minlash hamda ta’lim jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Defektolog quyidagi yo’nalishlarda faoliyat yuritadi:

logopediya,

oligofrenopedagogika,

surdopedagogika,

tiflopedagogika.

Inklyuziv ta’limda defektologning asosiy vazifalari

Inklyuziv ta’lim jarayonida maxsus pedagog quyidagi vazifalarni bajaradi:

Diagnostika ishlari – bolalarning rivojlanish darajasini aniqlash, individual ehtiyojlarini baholash.

Individual ta’lim rejasini ishlab chiqish – har bir o’quvchi uchun moslashtirilgan o’quv dasturlarini yaratish.

Korreksion-rivojlantiruvchi mashg’ulotlar – nutq, tafakkur, xotira va diqqatni rivojlantirishga qaratilgan mashg’ulotlar o’tkazish.

Pedagoglar bilan hamkorlik – fan o’qituvchilariga metodik tavsiyalar berish.

Ota-onalar bilan ishlash – bolani qo’llab-quvvatlash bo’yicha maslahatlar berish.

Defektolog faoliyatining ta’lim samaradorligiga ta’siri

Maxsus pedagogning samarali faoliyati quyidagi natijalarga olib keladi:

bolalarning o‘quv materialini o‘zlashtirish darajasi oshadi;

ijtimoiy moslashuv va muloqot ko‘nikmalari rivojlanadi;

bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi mustahkamlanadi;

ta’lim jarayonida tenglik va adolat tamoyillari qaror topadi.

Defektolog tomonidan amalga oshirilgan individual yondashuv bolalarning imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishiga xizmat qiladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida maxsus pedagogning o‘rni:

O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan me‘yoriy-huquqiy hujjatlar maxsus pedagoglar faoliyatini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida defektolog shtatlarining joriy etilishi alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun qulay ta’lim muhitini yaratmoqda.

Inklyuziv ta’limda maxsus pedagog (defektolog)ning o‘rni beqiyosdir. U nafaqat bolalarning ta’lim olish jarayonini yengillashtiradi, balki ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvini ham ta’minlaydi. Shuning uchun inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirishda defektologlarning kasbiy salohiyatini rivojlantirish va ularni yetarli sharoitlar bilan ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Defektologiya – bolalarning psixofizik rivojlanishidagi kamchiliklarni tuzatishga yoki zaiflashtirishga qaratilgan tarbiyaviy tadbirlar tizimidir. Defektolog aqliy va jismoniy nuqsonlari bor bolalarning jamiyatga moslashuviga yordam beradigan mutaxassis hisoblanadi. Defektologlar – turli rivojlanish nuqsonlari bo‘lgan bolalar bilan ishlashga ixtisoslashgan o‘qituvchilardir. O‘qituvchi – defektologning kasbiy malakasi uning pedagogik faoliyatining barcha sohalariga ta’sir qiladi, uning mazmuni ko‘p jihatdan barcha ishtirokchilar bilan o‘zaro munosabatlar xususiyatiga bog‘liq. Defektologiya o‘qituvchisi faoliyatining mazmuni bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishiga ko‘maklashish, uning og‘ishlarini tuzatish va qoplashdir. Afsuski, rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar juda ko‘p va ularni hayotga moslashtirish, ularning holatini hisobga olgan holda tarbiyalash va o‘qitish kerak.

Defektolog o‘z ishini imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tuzatishga harakat qilishi lozim. Defektologlar bolalarga sabr-toqat, bolalarga bo‘lgan muhabbat va mas’uliyat bilan yondashishi kerak. Har kuni defektolog o‘qituvchilar quvonch va qayg‘uga, har xil holatlarga duch kelishadi, ziddiyatli vaziyatlar ham bor, shuning uchun ichki tinchlik va chidamlilik muhimdir. Defektolog kasbini sevishi va g‘ayratli bo‘lishi lozim.

Defektologda quyidagi fazilatlar bo‘lishi kerak:

1. Mas’uliyat
2. Sabr
3. Qobiliyat
4. Jiddiylik
5. Ob’ektivlik
6. Stressga chidamlilik
7. Ijodkorlik
8. Ehtiyotkorlik

9. Empatiya qilish qobiliyati
10. Aql idrok
11. Tajriba
12. Strateg
13. Ajoyib xotira
14. Mehribon bo'lishi

O'qituvchi-defektolog bolaning kelajakda jamiyatda o'z o'rnini topishiga, jamiyatga moslashishiga imkon beradigan ko'nikmalarni rivojlantirishi kerak. Shunday qilib, o'qituvchidefektolog bolalarni sevadigan va ularga yordam berishni xohlaydigan, muayyan vaziyatga mos ravishda o'zgaradigan, bu sohada rivojlana oladigan shaxs bo'lishi lozim.

To'g'ri pedagogik faoliyatdan tashqari, o'qituvchi-defektolog quyidagi funksiyalarni amalga oshirishi kerak:

- Diagnostika (bolaning ruhiy va jismoniy salomatligidagi turli xil buzilishlarni ko'rish; psixodiagnostika usullarini to'g'ri tanlash va qo'llash; bolaning aqliy rivojlanish darajasini diagnostika qilish; olingan natijalarga asoslanib pedagogik xulosa, tarbiyaviy ish uslubini ishlab chiqish).

- Prognostik (bolaning aqliy rivojlanishini kuzatish; turli bolalar bilan ta'lim-tarbiya va tuzatish ishlari jarayonida turli qiyinchiliklarni oldindan ko'ra bilish; rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan o'quv-tarbiyaviy faoliyat natijalari).

- Didaktik funksiyalar (o'quv jarayonini rejalashtirish, har bir bolaning psixofizik xususiyatlarini hisobga olgan holda zamonaviy o'qitish va penitentsiar texnologiyalardan foydalanish; rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolaga individual va differensial yondashuvlarni amalga oshirish).

- Transformatsion funksiyalar (o'qituvchi-defektologning tuzatish yo'nalishi prinsipiga asosida o'quv jarayonining barcha tarkibiy qismlarini o'zgartirish; nomuvofiqliklarni aniqlash va zarur transformatsiyani amalga oshirish; pedagogik, lingvistik, didaktik va uslubiy materiallarni, usullarni va o'quv jarayonini moslashtirish).

- Ta'lim funksiyalari (rivojlanishida buzilishi bo'lgan bolaning ijtimoiy faoliyatining xususiyatlarini diagnostika qilish, ta'lim vazifalarini qo'yish va hal qilish).

- Tashkiliy funksiyalar (ta'lim va tarbiyani oqilona qurish; zarur hujjatlarni saqlash; natijalarni kuzatish; turli mutaxassislar o'rtasida munosabatlarni o'rnatish).

- Maslahat funksiyalari (rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolaning ota-onalari, o'qituvchilari, tor yo'nalishli mutaxassislar bilan o'zaro munosabatda bo'lish).

O'qituvchi-defektologning yuqorida ko'rsatilgan faoliyat sohalaridan tashqari, ijtimoiy va kommunikativ funksiyalarni hisobga olish kerak. Ijtimoiy faoliyat rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarning ijtimoiy integratsiyalashuvi uchun muammolar, shart-sharoitlar va imkoniyatlarni o'rganish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi; kasbga yo'naltirish va maslahat berish; bolalarning haqiqiy ehtiyojlariga muvofiq ijtimoiy faoliyatni amalga oshirish. Kommunikativ faoliyat nutq terapevtining ko'nikmalarini rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar, ularning ota-onalari, hamkasblari bilan munosabatlarni o'z ichiga oladi.

O'qituvchi-defektologning kasbiy kompetensiyasi bir qator tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- Fan bo'yicha kompetensiya: alohida ehtiyojli bolalarning intellektual rivojlanishini rejalashtirish, tashkil etish va monitoring qilish uchun asos bo'ladigan ta'lim-tarbiya va jazoni ijro etish jarayonini tashkil etishning huquqiy va me'yoriy bazasiga ega bo'lish.

- Psixologik-pedagogik kompetensiya: shartli sog'lom va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning aqliy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini bilish; turli patologiyalari bo'lgan bolalarning psixofiziologik, psixologik va pedagogik xususiyatlarini va kombinatsiyalangan patologiyasi bo'lgan bolalarning psixofiziologik, psixologik va pedagogik xususiyatlarini bilish; ta'lim bo'yicha muloqot qobiliyatiga ega bo'lishi kerak; alohida ehtiyojli bolalar uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash va tizimlashtirish.

- Ilmiy-metodik kompetensiya: defektologiyaning dolzarb muammolari va maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar bilan ishlashning nazariy asoslarini bilish (tiflopedagogika, karlarpedagogikasi, oligofrenopedagogika, logopediya). Alohida yordamga muhtoj bolalarning psixofizik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda tuzatuvchi va rivojlantiruvchi pedagogika tushunchalari va texnologiyalari va ulardan foydalanishni bilish; vazifalar va o'quv materialini tanlash va tizimlashtirish; ularni aniq va mantiqiy taqdim etish; faktlar va hodisalarni qulay tarzda tushuntirish qobiliyatiga ega bo'lish.

- Shaxsiy kompetensiya: bolaning salohiyatiga ishonch, ijodkorlik, empatiya, o'z-o'zini aksettirish, shaxsiy yetuklik, ijtimoiy va ma'naviy javobgarlik.

- O'qituvchi-defektolog o'z-o'zini tarbiyalashi, o'z-o'zini takomillashtirishga bo'lgan kasbiy va shaxsiy ehtiyoj, yangi kasbiy bilimlarni olishga intilishi.

- Kommunikativ kompetensiya – shaxslararo muloqot va samarali kasbiy o'zaro munosabatlarga kirishish qobiliyati.

- Ijtimoiy kompetensiya – ota-onalar, bolalar, hamkasblar, yuqori ixtisoslashgan mutaxassislar, turli tashkilotlar vakillari bilan aloqa o'rnatish va rivojlantirish, ijtimoiy ish bilan shug'ullanish qobiliyati, turmush sharoitiga moslashish.

- Kasbiy kompetensiya – kasbiy axloqiy bilimlar, malakalar va kasbiy ahamiyatli fazilatlarining ishlab chiqilgan tizimi yordamida amalga oshirishga tayyorlik.

O'qituvchi-defektolog har tomonlama mukammal, pozitiv va eng muhimi kasbiy salohiyatga ega bo'lishi lozim. Bunday defektolog yetishib chiqishi uchun barcha oliy ta'lim muassasalarida sifatli ta'lim eng muhimidir. Sifatli ta'limda talabalar va o'qituvchilarning o'quv dasturidagi o'qish shartlari va o'quv dasturidagi o'quv faoliyatidan qoniqishi kerak. Aynan defektologiya yo'nalishida mutaxassis pedagoglar nazariy bilimlarni puxta o'rgatish va amaliyot dars soatlarini ko'paytirishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida barcha uchun ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Milliy qonunchiligimizda ham alohida yordamga muhtoj shaxslar uchun salohiyatlarni yuzaga chiqarishda teng huquqlar belgilangan. Bugungi kunda nogironligi va rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar sifatli ta'lim olishlari va keyinchalik munosib ish topishlari uchun ularga haqiqiy inklyuziv sharoitlarni yaratish bo'yicha mamlakatimizda bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Bu maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan maktabning ta'lim faoliyatiga yo'nalishlariga hamda imkoniyatlarga (jismoniy, intellektual) mos kelishi

maqsadga muvofiqdir. Umumiy ta’lim dasturining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun nogiron o’quvchilarga maxsus sharoitlar yaratib berilishi kerak. Avvalo biz mashg’ulotga yondashuvlarni individualizatsiya qilish, xususan, mashg’ulotni tashkil etish uchun shartsharoitlarni tanlash, vazifalarni bajarish shaklini individuallashtirish va natijalarni taqdim etishning maqbul usullarini tanlash, natijalarni sifatli baholashga yondashish talab qilinadi. Aynan defektologiya yo’nalishida mutaxassis pedagoglar nazariy bilimlarni puxta o’rgatish va amaliyot dars soatlarini ko’paytirishi lozim. Sifatli ta’limda hamma yaxshi ta’lim olish va umrbod ta’lim olish imkoniyatlaridan teng foydalanish imkoniyatiga ega bo’lishni ta’minlash kerak. Sifatli ta’limga erishish uchun:

- Savodxonlikni oshirish;
- Ta’limdagi gender tafovutiga barham berish va sayqallash;
- Ta’limsiz bolalar sonini nolga tushirish lozim.

Ta’lim hayotning juda muhim asosidir. Ta’limsiz qashshoqlikdan qutulib bo’lmaydi, daromad ham bo’lmaydi. Bundan tashqari, agar biz yaxshi ma’lumotga ega bo’lmasak, biz boshqalar bilan yaxshi muloqot qila olmaymiz, shuning uchun ham biz boshqalar bilan ziddiyat bilan yashashimiz ehtimoli yuqori.

Xulosa

Sifatli ta’limda nafaqat sog’lom, hattoki jismoniy, aqliy va hissiy nuqsonlari bo’lgan nogironlar uchun boshqa fuqarolar bilan bir xil asosiy huquqlarni ifoda etuvchi konsepsiya ishlab chiqib, u orqali ijtimoiy noqulaylik va marginallashuvni oldini olishimiz mumkin. 2030yilgacha ta’lim sohasiga chuqur islohotlar kiritish va ta’lim sifatini oshirish bo’yicha konferensiyalar tashkil qilinmoqda. Bu orqali inklyuziv va adolatli sifatli ta’limni rag’batlantirish va barcha uchun umrbod ta’lim imkoniyatlarini targ’ib qilishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi PQ-289-sonli Qarori - "Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida".
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-sonli Farmoni "2022-2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish milliy dasturini tasdiqlash to‘g‘risida".
3. Vygotsk y L.S. – "Pedagogik psixologiya", Moskva, 1934.
4. Мамайчук И.П., Лебединская К.С. – "Дефектология: Теория и практика", СанктПетербург, 2018.
5. UNESCO (2017). "A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education."
6. UNICEF Uzbekistan – "Inclusive Education for Children with Disabilities" (2020-yilgi hisobot).
7. Mahsusa pedagogika asoslari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: TDPU, 2021.
8. Ziyonet